

**Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις
για ένα Σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης.
Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας.
Από τη θεωρία στην πράξη.
2000**

1. Εισαγωγή στις βασικές έννοιες της «ανάπτυξης»

Όταν οι πολίτες, σε οποιοδήποτε επίπεδο, συζητούν, επιχειρηματολογούν, απαιτούν, διεκδικούν, παλεύουν, αντιδρούν, ή και ανταγωνίζονται -ακόμη και με τις καλύτερες των προθέσεων- για την «ανάπτυξη», (τοπική, περιφερειακή, εθνική, πλανητική, ή θεματική/κλαδική), είναι απολύτως βέβαιο ότι έχουν - οι συντριπτικά περισσότεροι - εντελώς διαφορετική αντίληψη για το τι είναι «ανάπτυξη» και πώς μπορεί αυτή να επιτευχθεί.

Αλλωστε, η σχετική διεθνής βιβλιογραφία (Bottomore 1990, Ρέππας 1991, Schuurman (Ed.) 1996, Rist 1997, Ρόκος 1967, 1972, 1976, 1980), αναφέρεται συνήθως αναλυτικά ή κριτικά/αντιπαραθετικά, κυρίως σε οικονομική αύξηση, μεγέθυνση ή ανάπτυξη, σε ενδογενή ή παγκόσμια ανάπτυξη, σε θεματική/τομεακή ανάπτυξη (γεωργική, βιομηχανική, τεχνολογική, τουριστική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική), σε ολοκληρωμένη ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με δικαιοσύνη ή όχι, σε ανάπτυξη με ίσες ευκαιρίες, σε εναλλακτική ανάπτυξη, σε οικολογική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με ανθρώπινο πρόσωπο, σε σύμμετρη ανάπτυξη, σε ισόμετρη και άνιση ανάπτυξη, σε ορθολογική ή ανορθολογική ανάπτυξη, σε προγραμματισμένη ή απρογραμματίστη ανάπτυξη, σε μερική, ευκαιριακή και αποσπασματική ανάπτυξη, σε αστική ή αγροτική ανάπτυξη, σε ανάπτυξη με συμμετοχή, σε ανάπτυξη από τα κάτω, σε ήπια ανάπτυξη, σε βιώσιμη ή αειφορική ανάπτυξη, σε συνολική ανάπτυξη κλπ.

Για τις σχετικές, συνήθως μονοεπιστημονικές θεωρίες, (και κυρίως αυτές που αναφέρονται στην οικονομική διάσταση της ανάπτυξης), φιλελεύθερες, καπιταλιστικές και νεοφιλελεύθερες, μαρξιστικές, νεομαρξιστικές και μεταμαρξιστικές κλπ., ο ενδιαφερόμενος μπορεί να προσφύγει για μια συνολική συνοπτική θεώρησή τους στους F.Schuurman (1996) και G.Rist (1997), να αναζητήσει τις ρίζες τους στα κλασικά κείμενα πολιτικής οικονομίας των Adam Smith, David Ricardo, J.St.Mill και K.Marx, και να προχωρήσει ειδικότερα, ενδεικτικά, στους S.Amin, P.Baran, W.Rostow, J.Schumpeter κλπ. από τη βιβλιογραφία.

Υπάρχει διεθνώς, σε επιστημονικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, μια σκόπιμη ή μη σύγχυση εννοιών και αντιλήψεων για την «ανάπτυξη», αλλά και πλούσια και σημαντική εμπειρία από τις άπειρες, φραστικές τις περισσότερες φορές, συνηθέστατα «μερικές» και ευχολογικές, αδιέξοδες και ατελέσφορες, ή εκ γενετής υπονομευμένες μέχρι τώρα σχετικές «αναπτυξιακές» προσπάθειες σε πλανητικό αλλά και υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι συνέπειες των οποίων καταγράφονται και βιώνονται, στα πραγματικά τους μεγέθη και στις αληθινές τους ποιότητες στη ζωή των ανθρώπων, τόσο των καλούμενων αναπτυσσόμενων, όσο και των φερόμενων ως αναπτυγμένων χωρών, με κυρίαρχο κριτήριο διάκρισης των κατηγοριών τους, το επίπεδο, την έκταση και το βάθος της βιομηχανικής τους δραστηριότητας.

Με βάση το κριτήριο αυτό, μια χώρα θεωρείται «αναπτυγμένη» ακόμη και αν έχει -και έχει- ένα όλο και πιο μεγάλο ποσοστό πολιτών της που ζουν με εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι άνεργοι, υποαπασχολούμενοι, ετεροαπασχολούμενοι ή περιθωριοποιημένοι, αν η ποιότητα των δημοσίων κοινωνικών υπηρεσιών παιδείας, υγείας, ασφάλισης διαρκώς υποβαθμίζεται, αν τα ιδιωτικά συμφέροντα υποκαθιστούν σταδιακά ακόμα και τις πιο αυτονόητες κρατικές ευθύνες, αν η ανασφάλεια, η αποξένωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός στην πιο αποτρόπαια μορφή του, η πορνεία, τα ναρκωτικά, η εγκληματικότητα και η διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων θεριεύουν, αν η αμάθεια, ο αναλφαβητισμός, οι ανισότητες κάθε τύπου αλλά και η σταδιακή έκπτωση της πολυδιάστατης μορφωτικής και πολιτισμικής διάστασης της παιδείας σε μονοδιάστατη τεχνική-επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, παίρνουν όλο και πιο ανησυχητικές διαστάσεις.

Την θεώρηση αυτή επιχειρήσαν και επιχειρούν να αμφισβητήσουν τα τελευταία χρόνια από διαφορετικές οπτικές, αμέσως ή εμμέσως αρκετοί επιστήμονες, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, βιολόγοι, μηχανικοί, φιλόσοφοι κλπ. στο πλαίσιο μη ιδρυματικών εργασιών τους χωρίς όμως μέχρι

σήμερα να έχει συγκροτηθεί μια συνεκτική εναλλακτική θεωρία για την «ανάπτυξη» (Sachs (ed.), 1992).

Έτσι, προκύπτει ως εκ των ων ουκ άνευ προτεραιότητα, η ανάγκη διαμόρφωσης, μιας κοινά αποδεκτής διεπιστημονικής και ολοκληρωμένης θεωρίας για την «ανάπτυξη», η οποία να εναρμονίζεται με την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας την οποία η «ανάπτυξη» καλείται με ανάλογο τρόπο να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα (Rokos 1972, 1976, 1995a, Ρόκος 1995β, 1995γ, 1998).

Ουσιαστική συμβολή σ' αυτή την κατεύθυνση θα ήταν, οι διεθνείς και υπερεθνικοί οργανισμοί, οι κυβερνήσεις αλλά και οι φορείς του δημοσίου, του κοινωνικού και του ιδιωτικού τομέα, οι επιστήμονες, οι πολιτικοί, οι πολίτες και οι οργανώσεις τους, να συμφωνήσουν σ' ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας και κατανόησης της έννοιας, των αξιών, των στόχων και αυτού καθ' εαυτού του περιεχομένου της «ανάπτυξης» και των εγγενών πραγματικών διαστάσεών της, ώστε στην περίπτωση που πράγματι την επιδιώκουν, οι σχετικές αποφάσεις και δράσεις τους να είναι συμβατές μεταξύ τους και αξιόπιστες, να μην αλληλοαναιρούνται, να σχεδιάζονται σωστά, να συντονίζονται συστηματικά και να προωθούνται συλλογικά και μεθοδικά, ώστε κάποτε να φέρουν τα «προσδοκώμενα» αποτελέσματα.

Να επιτευχθεί όμως μια τέτοια συμφωνία δεν είναι και εύκολο εγχείρημα, γιατί πέραν των αυτονοήτως διαφορετικών προσεγγίσεων των διπλών κεφαλαίου-εργασίας και «αναπτυγμένων» χωρών του βορρά και «αναπτυσσόμενων» του νότου, ακόμα και ο κάθε πολίτης, με βάση τόσο το αξιακό, ιδεολογικό, κοσμοθεωρητικό, πολιτικό και πολιτισμικό, όσο και το επιστημονικό και επαγγελματικό του «ιδίωμα» αλλά και τις εμπειρίες της καθημερινής του ζωής, είτε υπερτιμά ή υποτιμά συγκεκριμένες διαστάσεις της «ανάπτυξης» ως αντικειμενικά αξιολογικής και υποκειμενικής έννοιας, περιορίζοντάς την συνήθως με τοπικά, θεματικά και/ή τομεακά κριτήρια, στα οικειότερα μ' αυτόν και πλέον «συμφέροντα» πεδία.

Έτσι, κάποιος μπορεί να θεωρεί κυρίαρχη την οικονομική διάσταση της «ανάπτυξης» μιας περιοχής/περιφέρειας, π.χ. είτε όλης της Ηπείρου ή του προικισμένου με συγκεκριμένα φυσικά και πολιτισμικά διαθέσιμα χωριού του, αγνοώντας, όχι μόνο τις ανάγκες των λιγότερο ευνοημένων γειτονικών χωριών αλλά και τις γενικότερες κοινωνικές και αναπτυξιακές ανάγκες της Ηπείρου ως συνόλου και παραβλέποντας τις κάθε τύπου σχετικές δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Κάποιος άλλος, πεισμένος απ' τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις και τα διαβάσματά του, μπορεί να θεωρεί ότι η «μονοκαλλιέργεια» του τουρισμού μπορεί να δώσει τη μόνη λύση στο «αναπτυξιακό» πρόβλημα της Ηπείρου, αγνοώντας την ανάγκη πολυδιάστατων προϋποθέσεων υποδομών, εκπαίδευσης και στήριξης της τουριστικής προσπάθειας από αντίστοιχα αναπτυγμένους τον πρωτογενή, το δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα της παραγωγής.

Η μιμητική όμως αναπαραγωγή και η άκριτη μεταφορά, του όχι αιώνιου, ανισόρροπα αποδοτικού και συγκεντρωτικού μοντέλου των υπερκορεσμένων κοσμοπολίτικων τουριστικών θερέτρων της Κέρκυρας, της Ρόδου και της Κρήτης, στην κυρίως ορεινή, εγκαταλειμμένη απ' τους κατοίκους της και με σημαντικότερο αναξιοποίητο οικιστικό και πολιτισμικό πλούτο Ήπειρο, θα συνεπαγόταν αναπόδραστα δυσμενέστατες επιπτώσεις στο φυσικό, το κοινωνικοοικονομικό και το πολιτισμικό επίπεδο της ευρύτερης περιοχής.

Απ' την άλλη μεριά, πέρα απ' τις παραπάνω ενδεικτικές και μόνο, «μερικές» και αποσπασματικές αντιλήψεις για την «ανάπτυξη», υπάρχουν και κυκλοφορούν και πολλές άλλες, με αποχρώσεις κρατοκεντρικές, οι οποίες εναποθέτουν αποκλειστικά στο κράτος όλες τις σχετικές ευθύνες, αγνοώντας ή υποτιμώντας στην πραγματικότητα, τόσο τις ευθύνες αλλά και τις δυνατότητες των πολιτών και των ενώσεών τους, όσο και τις δυνάμει πρωτόβουλες δράσεις και ενέργειές τους για σχεδιασμένη και αποτελεσματική αξιοποίηση δημόσιων, εθνικών και κοινοτικών πόρων στην «αναπτυξιακή» προσπάθεια. Οι πόροι αυτοί σύμφωνα με τα ειωθότα, συνήθως, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς «απορροφούνται» την τελευταία στιγμή και απολύτως αντιαναπτυξιακά.

Παρά την προς τα έξω εριστική και διαφορετική, αλλά εντούτοις ταυτόσημη στη βάση της αντίληψη, για την οικονομική μεγέθυνση με νεοφιλελεύθερες και ακρότατα, μέχρις ασυδοσίας, ανταγωνιστικές μεθόδους, ως την κυρίαρχη κατεύθυνση της «αναπτυξιακής» στρατηγικής από τις πολιτικές δυνάμεις που εναλλάσσονται στην εξουσία στον σύγχρονο κόσμο μετά την κατάρρευση των χωρών του «παρκατού σοσιαλισμού», και την, υποτίθεται, διαμετρικά αντίθετη αντίληψη των όσων σοβαρών, μικρών, «καθαρών», «ορθόδοξων» ή και «εκσυγχρονιστικών» αριστερών και εναλλακτικών οικολογικών πολιτικών δυνάμεων, για μια «άλλη» σύμμετρη, ισόρροπη και

αποκεντρωμένη ανάπτυξη της κάθε χώρας, οι πολίτες που τις ακολουθούν, στην συντριπτική τους πλειοψηφία αναγνωρίζουν στο κράτος και την κάθε φορά κυβέρνηση, σε υπερεθνικούς σχηματισμούς (όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση) και σε διεθνείς οργανώσεις (όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και η Διεθνής Τράπεζα), την κύρια ευθύνη και τον αποκλειστικό ρόλο καθορισμού της «ανάπτυξιακής» πορείας της κάθε χώρας σε πλανητικό επίπεδο, αλλά και της ιδεολογίας και της ποιότητας της «ανάπτυξης». Και αυτό ανεξάρτητα από το αν συντάσσονται ή αντιτάσσονται στις συγκεκριμένες επιλογές τους.

2. Από τη «βιώσιμη» στην «αξιοβιώτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη»

Έτσι, γίνεται επιτακτικό το να βγάλουμε επιτέλους από τα εισαγωγικά του τον αξιολογικό όρο «ανάπτυξη», και να του αποδώσουμε το πραγματικό και εξαιρετικά απλό νόημά του, όπως μπορεί να το καταλάβει -και το καταλαβαίνει- ο κάθε άνθρωπος, πλούσιος ή φτωχός, επιστήμονας ή αναλφάβητος, κάτοικος της πόλης ή του χωριού, στην καθημερινή ζωή του.

Και να ένα παράδειγμα – υπόθεση εργασίας γι' αυτό. Όταν λέμε ότι τα παιδιά μας, (ή τα παιδιά των φίλων μας, ή τα παιδιά όλου του κόσμου) θέλουμε ή ευχόμαστε να αναπτυχθούν, είναι απολύτως σίγουρο ότι δεν εννοούμε να γίνουν τετρακόσια κιλά βαριά, ή τρία μέτρα ψηλά.

Στην έννοια «ανάπτυξη» των παιδιών, δίνουμε όλοι αυθορμήτως, το αυτονομήτως εγγενές, πολυδιάστατο, θετικό, δημιουργικό και ολοκληρωμένο νόημά της, το οποίο καλύπτει ταυτόχρονα και αρμονικά, την «όλη», σωματική, ψυχική, πνευματική και συναισθηματική τους υγεία και εξέλιξη, την ομαλή, ειρηνική, δημοκρατική και δημιουργική τους ένταξη και λειτουργία ως συνειδητών, υπεύθυνων και ενεργών πολιτών στο φυσικό, οικογενειακό, φιλικό, κοινωνικό, σχολικό και εργασιακό τους αργότερα περιβάλλον και γενικότερα την με ήθος, «αρετήν και τόλμη», μόρφωση και ευτυχία τους.

Από το 1963 και δώθε υποστηρίζω, ότι παρόμοιο θα πρέπει να είναι και το περιεχόμενο που δίνουμε στο γενικότερο όρο «ανάπτυξη» σε πλανητικό, υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Στις σχετικές εργασίες μου επιχειρήσα να τεκμηριώσω ότι η ανάπτυξη, είτε θα είναι ολοκληρωμένη, δηλαδή ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου μέρος είναι ο άνθρωπος, ή δεν θα υπάρξει καθόλου (Ρόκος 1963, 1964, 1967, 1970, 1972, 1975, 1977, 1980, 1986, 1988, 1993, 1994, 1995, 1998).

Η ανάγκη όμως αυτής της πολυσήμαντης διαλεκτικής αρμονίας, συμμετρίας και ισορροπίας στη διαδικασία ολοκλήρωσης του «οικονομικού» με το «κοινωνικό», το «πολιτικό» και το «πολιτισμικό», με την κατάλληλη και σε αρμονία με τη φύση, τις παραδόσεις αλλά και τις προόδους της επιστήμης και τεχνικής τεχνολογία σε κάθε σχέδιο και πρόγραμμα ανάπτυξης, δεν είναι δυστυχώς ακόμη ευρέως κατανοητή και παραδεκτή σήμερα, όχι μόνο από την κυρίαρχη πλανητική υπερδύναμη της νέας τάξης, την παγκοσμιοποιημένη και ανταγωνιστική αγορά της, τις κεντρικές τράπεζες και τα χρηματιστήρια των ομοδοξών δυνάμει ανταγωνιστών της, αλλά ούτε και από τις φερόμενες ως «προοδευτικές», «σοσιαλιστικές» ή «σοσιαλδημοκρατικές» πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες αδυνατούν να διατυπώσουν ένα εναλλακτικό όραμα και αξιακό σύστημα για την ανθρωπότητα, έξω και πέρα από τις κυρίαρχες προδιαγραφές της μονοδιάστατης και μακροπρόθεσμα ακρότατα ανταγωνιστικής και γι' αυτό επικίνδυνης νεοφιλελεύθερης οικονομικής μεγέθυνσης.

Η προοδευτικότερη και μόνο θεωρητικά ανεκτή από τη νέα τάξη αντίληψη για την «ανάπτυξη», αυτή της «αειφόρου ή βιώσιμης ή διατηρήσιμης ανάπτυξης» της έκθεσης της Επιτροπής Brundtland (World Commission on Environment and Development / W.C.E.D.), περιορίζεται, (αφού η Επιτροπή κάνει μια σειρά σωστών διαπιστώσεων, για τη διηνεκή αύξηση των ανισοτήτων, της φτώχειας και της περιθωριοποίησης στη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών και όχι μόνο στις «αναπτυσσόμενες» χώρες του τρίτου κόσμου, αλλά και στα γκέτο και τις φτωχές περιφέρειες των αναπτυγμένων χωρών, από τα Απαλάχια Όρη των Η.Π.Α. ως την Ήπειρο), στην ανάγκη λήψης μέτρων λελογισμένης και ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών διαθεσίμων του πλανήτη μας, για να αρκέσουν και για τις επόμενες γενιές.

Ο ορισμός της «βιώσιμης ανάπτυξης», ως της «ανάπτυξης», «που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των επομένων γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες» (W.C.E.D. 1987), προκαλεί πολλά και τεράστια, βασίμα και θεμιτά ερωτηματικά, σε

επίπεδο θεωρίας και πράξης, τόσο για τους επιστήμονες οι οποίοι ασχολούνται με τα θέματα «ανάπτυξης» και για τους πολιτικούς που τα διαχειρίζονται, όσο όμως και για όλους τους σκεπτόμενους πολίτες και εργαζομένους του πλανήτη μας.

Η «βιώσιμη ανάπτυξη», θα αφορά όλους τους ανθρώπους σε κάθε χώρα και κάθε περιφέρειά της και όλες τις ανάγκες τους;

Ποιες άραγε είναι οι ανάγκες αυτές; Ποιων; Ποιοι τις καθορίζουν; Με βάση ποια κριτήρια και πώς; Είναι οι ίδιες για κάθε γωνιά του πλανήτη και για κάθε πολιτισμό; Για τις «αναπτυγμένες» δυτικές καπιταλιστικές χώρες και για όλες τις περιφέρειες και τις κατηγορίες πληθυσμού τους; Για τις αναδύομενες οικονομίες της ανατολής; Για τις κατεστραμμένες πρώην κομμουνιστικές και νυν χυδαία αγοραίες καπιταλιστικές οικονομίες; Για τις οικονομίες των «αναπτυσσομένων» χωρών του τρίτου κόσμου;

Και ποιες είναι οι ιεραρχήσεις προτεραιοτήτων ικανοποίησής τους στο χώρο και στο χρόνο;

Ποιος μπορεί να καθορίσει τις μελλοντικές ανάγκες των επομένων γενεών; και πώς;

Και στην ικανοποίηση αυτών των αναγκών, πως συνεκτιμώνται και αντιμετωπίζονται τα θέματα: παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης (και με ποιες παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις και δυνάμεις), ενδογενεακής και διαγενεακής δικαιοσύνης για όλες τις κοινωνικές τάξεις, σεβασμού και προστασίας των ανθρωπίνων, ατομικών, πολιτικών, κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων και του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, καταπολέμησης της αμάθειας και εξάλειψης της φτώχειας, της καταπίεσης, της ανεργίας κλπ.;

Καμιά κυβέρνηση και καμιά αντιπολίτευση δεν θέλει, αλλά και δεν μπορεί βέβαια αντικειμενικά ν' απαντήσει σ' αυτά τα τόσο πολύπλοκα ερωτηματικά, χωρίς να προηγηθεί μια σοβαρή, σε πλανητικό επίπεδο, προσπάθεια συστηματικής διεπιστημονικής συνεργασίας και διεξοδικής και ολοκληρωμένης διερεύνησης των σχετικών προβλημάτων.

Στην κατεύθυνση αυτή, μια ενδιαφέρουσα προσπάθεια, που επιδέχεται όμως πολλές αναγνώσεις, εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια για την εκτίμηση της ανθρώπινης ανάπτυξης (human development), -η οποία περιέργως φαίνεται μερικά να αυτονομείται θεωρητικά και πρακτικά από την όλη «ανάπτυξη» και την κυρίαρχη αντίληψη γι' αυτήν- με τη δημοσιοποίηση από το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (United Nations Development Programme, U.N.D.P.) των σχετικών ετήσιων του εκθέσεων.

Συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία του Human Development Report Office (U.N.D.P. 1999), το 1997, μια εικόνα, ενδεικτική, της «ανάπτυξης» στον σύγχρονο κόσμο, αλλά και της φύσης και της ποιότητάς της τεκμηριώνεται επαρκώς από το ότι:

- (α) το πλουσιότερο 20% του πληθυσμού της γης, μοιραζόταν το 86% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (Α.Ε.Π.), το μέσω εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 13%, ενώ το φτωχότερο 20% μοιραζόταν μόλις το 1% του παγκόσμιου Α.Ε.Π.,
- (β) το πλουσιότερο 20% μοιραζόταν το 82% των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, το μέσω εισοδημάτων 60% μοιραζόταν το 17% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,
- (γ) το πλουσιότερο 20%, μοιραζόταν το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων, το μέσω εισοδημάτων 60% το 31% και το φτωχότερο 20% μόλις το 1%,
- (δ) το πλουσιότερο 20% διέθετε το 93,3% των χρηστών του διαδικτύου, το μέσω εισοδημάτων 60% διέθετε το 6,5% και το φτωχότερο 20% διέθετε μόλις το 0,2%,
- (ε) οι χώρες του Ο.Ε.С.Д. με το 19% του παγκόσμιου πληθυσμού της γης είχαν το 71% του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, το 58% των άμεσων ξένων επενδύσεων και το 91% του συνόλου των χρηστών του διαδικτύου.
- (στ) οι διακόσιοι πλουσιότεροι άνθρωποι του πλανήτη υπερδιπλασίασαν την καθαρή αξία των περιουσιών τους στα τέσσερα χρόνια ως το 1998 σε 1 τρις δολάρια, περισσότερα δηλαδή απ' όσα κατέχει το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ οι τρεις μεγαλύτεροι δισεκατομμυριούχοι είχαν ενεργητικό μεγαλύτερο από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν όλων των ελάχιστα αναπτυγμένων χωρών και των 600 εκατομμυρίων κατοίκων τους.

Παρά την πρόοδο που επιτεύχθηκε τον εικοστό αιώνα και η οποία εκτιμάται από την Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 1999 του U.N.D.P. ως τεράστια, η φτώχεια και η κοινωνική ανισότητα εξακολουθούν να βρίσκονται παντού, τόσο στις «αναπτυσσόμενες» όσο και στις «αναπτυγμένες» χώρες.

Συγκεκριμένα,

- (α) στις «αναπτυσσόμενες» χώρες, με τρομακτικές και στο εσωτερικό τους ανισότητες σε περιφερειακό και πολιτικό επίπεδο αλλά και μεταξύ ανδρών και γυναικών,

- περισσότεροι από το ένα τέταρτο των 4.5 δις κατοίκων τους εξακολουθούν να μη έχουν πρόσβαση στη γνώση και στις ελάχιστες ατομικές και δημόσιες υπηρεσίες, το δε προσδόκιμο της ζωής τους δεν ξεπερνά τα 40 χρόνια,
 - περίπου 1.3 δις του πληθυσμού τους δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό,
 - περίπου 840 εκατομμύρια ανθρώπων υποσιτίζονται,
 - περίπου 1.3 δις του πληθυσμού τους ζουν με εισόδημα μικρότερο από 1 δολάριο την ημέρα (στοιχεία του 1987),
 - ένα στα εφτά παιδιά δεν αποκτά ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση κλπ.
- (β) στις βιομηχανικές ή αλλιώς «αναπτυγμένες» χώρες απ' την άλλη μεριά, και πάλι με σημαντικότερες εσωτερικές ταξικές και περιφερειακές ανισότητες,
- ένας στους οκτώ κατοίκους ακόμη και των πλουσιότερων χωρών του κόσμου επηρεάζεται από κάποια από τα στοιχεία της ανθρώπινης φτώχειας, όπως η μακροχρόνια ανεργία, ένα εισόδημα κάτω από το όριο φτώχειας, η μη δυνατότητα να διαβάσουν και να γράφουν, το μέγιστο δυνατό όριο ζωής τους των 60 χρόνων.

Παρ' όλα αυτά, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και ερευνητές, επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων, εκπαιδευτικοί, πολιτικοί και πολίτες, αθώοι και αμέριμνοι μηρυκάζουν τα τελευταία χρόνια αποκλειστικά τα της συμβατής με τα συμφέροντα των παγκοσμιοποιημένων αγορών «βιώσιμης ανάπτυξης», την θεσμοποιούν, την θεοποιούν, την καταναλώνουν σε όλα τα επίπεδα, και κάθε αντίθετη φωνή και επιχείρημα, στην καλύτερη περίπτωση αγνοούνται επιδεικτικά από την νέα τάξη και τους απανταχού πολιτικούς και ακαδημαϊκούς υπαλλήλους της, ενώ στη χειρότερη, γραφικοποιούνται από την κυρίαρχη αντίληψη και πολιτική των χειραγωγούμενων από τις αγορές Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Η έννοια και η λογική της ολοκληρωμένης ανάπτυξης την οποία υποστηρίζω, υπερκερνά την «μερική» ορθή, αλλά διαχειριστική σε τελευταία ανάλυση, λογική της «βιώσιμης ανάπτυξης», για να οδηγήσει τη σκέψη και την ατομική και συλλογική, επιστημονική, πολιτική και κοινωνική δράση, (αν καταστεί επαρκώς πειστική για τους περισσότερους), στην επιδίωξη μιας πραγματικά αξιοβίωτης ανάπτυξης για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη δεν θα μετριέται με πλασματικούς στην πράξη δείκτες όπως το ακαθάριστο εθνικό προϊόν ή το κατά κεφαλήν εισόδημα, ούτε με απλούς ή σύνθετους δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης και με στατιστικές οι οποίες έντεχνα θα αποκρύπτουν συχνά τα στοιχεία της πραγματικότητας, για να τεκμηριώσουν ότι όταν τα πράγματα πάνε καλά στις αγορές, τότε κάθε χρόνο θα γίνονται για όλους καλύτερα.

Γιατί από το 1990 που εκδόθηκε η πρώτη έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη μέχρι το 1999 που εκδόθηκε η δέκατη, κάθε ευγενές ευχολόγιο, συμπεριλαμβανομένων των διακηρύξεων του Rio το 1992 και των αποφάσεων του Kyoto το 1997 για λιγότερη φτώχεια και στέρηση, για μικρότερη καταστροφή του περιβάλλοντος, για λιγότερη κοινωνική αστάθεια και περιθωριοποίηση ανθρώπων και κρατών, για λιγότερη ανισότητα μεταξύ των πολιτών ενός κράτους αλλά και μεταξύ των κρατών και για λιγότερη παραβίαση των ανθρωπίνων, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, σε συνθήκες διατήρησης των πλεονεκτημάτων των παγκοσμίων αγορών, του ανταγωνισμού και της οικονομικής αποδοτικότητας των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων, αποδεικνύεται αδύνατο να έχει και την παραμικρή τύχη υλοποίησης, ακόμη και για τους πιο καλόπιστους απολογητές της παγκοσμιοποίησης.

Τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ βεβαιώνουν π.χ. ότι περισσότερες από 80 χώρες εξακολουθούν να έχουν κατά κεφαλήν εισόδημα μικρότερο απ' όσο είχαν δέκα ή περισσότερα χρόνια πριν (U.N.D.P. 1999).

Αλλά ακόμη και ο θεοποιημένος από τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης ανταγωνισμός κινδυνεύει από την ασυδοσία του κεφαλαίου που αυτές εξέθρεψαν και οι αφελείς θεωρούν ότι μπορεί να συμβάλει σε μια καλύτερη ζωή όλων των ανθρώπων στο κοινό μας σπίτι, τον πλανήτη γη.

Με το πρόσφατο κύμα των συγχωνεύσεων και εξαγορών, πάντα σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ, ως το 1998 οι δέκα π.χ. μεγαλύτερες εταιρίες παραγωγής φυτοφαρμάκων ήλεγχαν το 85% μιας παγκόσμιας αγοράς 31 δις δολαρίων, ενώ οι δέκα μεγαλύτερες εταιρίες τηλεπικοινωνιών το 86% μιας παγκόσμιας αγοράς 262 δις δολαρίων.

Οι συγχωνεύσεις όμως και οι εξαγορές, (οι οποίες επεκτείνονται και στα πεδία της ενέργειας, της πληροφορικής, της αυτοκινητοβιομηχανίας κλπ.), οδηγούν αναπόδραστα σε υπερσυγκέντρωση πλούτου και υπερσυσσώρευση μονοπωλιακής οικονομικής αλλά και πολιτικής, κοινωνικής και

πολιτισμικής δύναμης, σε διαπλοκή συμφερόντων με κυβερνήσεις και αντιπολιτεύσεις, σε απολύσεις εργαζομένων κλπ.

Η πραγματικότητα, ακόμα και μέσα από τις λίγες παραπάνω γραμμές της τελευταίας «Εκθεσης για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη –1999» του ΟΗΕ (U.N.D.P. 1999), επιβεβαιώνει τον Κ.Μάρξ, για το ότι σε συνθήκες καπιταλισμού, αναπόδραστα, οι φτωχοί θα συνεχίσουν να γίνονται φτωχότεροι και οι πλούσιοι πλουσιότεροι.

Σήμερα, μόνο ο Μπιλ Γκέιτς π.χ. έχει πια περιουσία, μεγαλύτερη από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν της Πορτογαλίας, ενώ το μερίδιό του στη Microsoft υπερτριπλασιάστηκε το 1999 (93 δις δολάρια), σε σχέση με το 1998 (30 δις δολάρια).

Κάθε μέρα σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΗΕ, για την «ανθρώπινη ανάπτυξη», «περισσότερα από 1,5 τρις δολάρια ανταλλάσσονται στις αγορές συναλλάγματος και περίπου το ένα πέμπτο από τα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες κάθε χρόνο αποτελούν αντικείμενο εμπορίας».

Σ' αυτό συνέβαλε και συμβάλει δραματικά μεταξύ άλλων και η μονοδιάστατη επιστράτευση της επιστήμης, της έρευνας και της τεχνολογίας, (μέσω της διαφορικής και επιλεκτικής χρηματοδότησης και προώθησης των ενδιαφερόντων και συμφερόντων τις δυνάμεις της κυρίαρχης οικονομικής -με την έννοια της αύξησης- παγκοσμιοποίησης, σχετικών πεδίων), για την ανάπτυξη, επέκταση και λειτουργία από απόσταση νέων αγορών συναλλάγματος και κεφαλαίου διασυνδεδεμένων εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο σε πλανητική κλίμακα σε πραγματικό χρόνο.

Πραγματικά, η τηλεματική και η διαστημική τεχνολογία, με την κινητή τηλεφωνία, τα δίκτυα των μέσων μαζικής και ειδικής επικοινωνίας, το διαδίκτυο και τις συνδέσεις μ' αυτό των τραπεζών, των χρηματιστηρίων και των διεθνών, (κυρίως κερδοσκοπών) επενδυτών, στήριξαν αποφασιστικά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (World Trade Organization) με πολυμερείς συμφωνίες για το εμπόριο, τις υπηρεσίες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και με ισχυρούς μηχανισμούς υλοποίησης των πολιτικών του, να αποκτήσει, όπως και οι πολυεθνικές εταιρίες, θεωρητικά αλλά και στην πράξη, μεγαλύτερη οικονομική αλλά και κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική δύναμη από τις εθνικές κυβερνήσεις και τους πολίτες του κόσμου.

Η επιχειρούμενη να τεκμηριωθεί και να διαδοθεί αντίληψη, ότι τα αγαθά μιας τέτοιας παγκοσμιοποίησης και οι σχετικές τεχνολογίες αιχμής μπορούν να αξιοποιηθούν εξ ίσου και από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και τους πολίτες του κόσμου για επικοινωνία και συντονισμό της δράσης τους ακόμη και ενάντια σ' αυτήν, σύντομα θα αποδειχθεί ανιστόρητη και στην καλύτερη περίπτωση θα οδηγήσει σε αιχμιακές, θεαματικές ολιγοήμερες «δράσεις», οι οποίες όπως στο Σηάτλ θα μπορούν να ενσωματωθούν στο σύστημα δυσφημούμενες απ' αυτό, ως «μοιραία, εκτονωτικά, επεισόδια του περιφερόμενου διεθνούς πλέον και ετερόκλητου υπερσυντηρητικού έως και αναρχικού περιθωρίου».

Έτσι, αν ληφθούν υπ' όψη και τα τεράστια υπερκέρδη του τοκογλυφικού συνήθως τραπεζικού και του χρηματιστηριακού κεφαλαίου, τα οποία, με τη βοήθεια των τεχνολογιών αιχμής και ιδιαίτερα της τηλεματικής, πραγματοποιούνται σε κλάσματα δευτερολέπτου στα κερδοσκοπικά «αναπτυξιακά» παιχνίδια των καλούμενων κατ' ευφημισμόν διεθνών «επενδυτών», προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα, ότι ο αφελής θεωρητικά ορισμός αλλά και πολύ περισσότερο το περιεχόμενο της έννοιας της «βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης» και οι ποικίλοι (αφελείς στην καλύτερη περίπτωση) οπαδοί και απολογητές τους, μπορούν να αξιοποιηθούν και αξιοποιούνται κατάλληλα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης των αγορών, για να μεταμφιέσουν επί το «εκσυγχρονιστικά προοδευτικότερο», την αγριότερη μέχρι σήμερα εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο.

Γι' αυτό και η «αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη», καμμία και σε κανένα επίπεδο σχέση, συνάφεια ή συγγένεια έχει με την φερόμενη ως «βιώσιμη» ή «αειφόρο ανάπτυξη».

Και μόνο το γεγονός, ότι εφευρίσκονται βολικοί όροι και θεωρίες, όπως ο «πράσινος ή φυσικός καπιταλισμός» και ότι οι λέξεις, έννοιες και πολιτικές κλειδιά, όπως «ανταγωνιστικότητα», «επιχειρηματικότητα» και «οικονομική ανταποδοτικότητα», σηματοδοτούνται και σημασιοδοτούνται, ακόμα και από το Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Εθνών και τις πολυσχιδείς δραστηριότητές του (<http://www.unu.edu/>), αλλά και από εθνικές νομοθεσίες του συρμού, (και από την ελληνική, με τον Νόμο 2742, ΦΕΚ 207 της 7ης Οκτωβρίου 1999 για το χωροταξικό σχεδιασμό, την αειφόρο ανάπτυξη και άλλες διατάξεις και τον Νόμο 2508, ΦΕΚ 124 της 13ης Ιουνίου 1997 για τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις), ως απολύτως συμβατά με την «βιώσιμη» ή «αειφόρο ανάπτυξη» ιδεώδη και οράματα για τη σωτηρία

του πλανήτη, την ίδια ώρα που η λεηλασία του τρίτου κόσμου και η καταστροφή του φυσικού και ανθρώπινου πλανητικού περιβάλλοντος συνεχίζονται, επιδεινούμενες, αποδεικνύει ότι κονιορτοποιείται, ακόμη και για τους πιο καλόπιστους, η όποια αξιοπιστία της βιωσιμότητας ή αειφορίας (sustainability) της επαγγελλόμενης «ανάπτυξης».

Γιατί π.χ. πως μπορεί να επιτευχθεί «βιώσιμη» ανάπτυξη:

- (α) στο πεδίο της διατροφής, όταν πέρα από τις φτωχές χώρες που λιμοκτονούν και θα εξακολουθήσουν να λιμοκτονούν, ακόμα και για τις χώρες του πλούσιου βορρά η θεοποιημένη πλέον στις συνθήκες κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού ανταγωνιστικότητα και η επιδίωξη της μέγιστης κερδοφορίας των σχετικών πολυεθνικών επιχειρήσεων, οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια, στις τρελές αγελάδες, τις ζωοτροφές με διοξίνες και από πτώματα αρρώστων ζώων, στα μεταλλαγμένα φυτικά προϊόντα, στην κλωνοποίηση κλπ., με αναπόδραστες δυσμενείς συνέπειες, όχι μόνο στην σωματική και ψυχική υγεία των πολιτών τους και στις ηθικές αξίες της ζωής των ανθρώπων, αλλά ακόμη και σ' αυτά τα ίδια τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα μιας υγιούς (θεωρητικά) καπιταλιστικής οικονομίας, η οποία κατά τον πατέρα της Adam Smith θα προήγαγε, μέσω της «εν ελευθερία και ασφαλεία» επιδίωξης του ατομικού συμφέροντος κάθε ανθρώπου, το κοινωνικό συμφέρον.
- (β) στο πεδίο της παραγωγής τεχνικών έργων, όταν ο ανηλεής ανταγωνισμός οδηγεί τις σχετικές μειοδοτικές διαγωνιστικές διαδικασίες είτε σε κακόγουστο θέατρο διαπλεκομένων συμφερόντων, ή σε εξευτελιστικά μεγάλες εκπτώσεις οι οποίες μοιραία θα συνεπάγονται βέβαιες κακοτεχνίες, μη σεβασμό των απαραίτητων τεχνικών και χρονικών προδιαγραφών, μεγάλους κινδύνους για την ασφάλεια των χρηστών των έργων αυτών, (οι απώλειες ανθρωπίνων ζώων από καταρρεύσεις κτιρίων σε σεισμούς, από ελλειπή μέτρα ασφαλείας λειτουργίας χώρων, μεταφορικών μέσων κλπ. βρίσκονται δυστυχώς στην καθημερινή ειδησεογραφία των ΜΜΕ όλων των χωρών) και το συνηθέστερο σε μη ολοκλήρωση, σε εγκατάλειψή τους και σε έναρξη ατέρμονων και απολύτως βλαπτικών για το δημόσιο συμφέρον δικαστικών διαδικασιών, με νομοτελειακά αναμενόμενη και την διασπάθιση πολύτιμων οικονομικών πόρων.
- (γ) στα πεδία της επιστήμης, της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας, όταν ο χωρίς ηθικούς φραγμούς ωφελιμιστικός ανταγωνισμός υποκαθιστά μέσα από τα εκπαιδευτικά συστήματα της κυρίαρχης ιδεολογίας την ευγενή και δημιουργική άμιλλα, και η εκπαιδευτική διαδικασία από ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας, μόρφωση και πολιτισμός εκφυλίζεται σε μονοδιάστατη τεχνοκρατική κατάρτιση κατάλληλων για την μεγιστοποίηση της κερδοφορίας και της ισχύος των πολυεθνικών εταιρειών μελλοντικών εργαζομένων. Βέβαιη μακροπρόθεσμα συνέπεια μιας τέτοιας κοντόφθαλμης επιλογής είναι ότι έτσι θα υπονομευθούν ακόμα και τα ίδια τα συμφέροντα μιας υγιούς (θεωρητικά) καπιταλιστικής οικονομίας, μια που τα πανεπιστήμια, τα οποία ιδιωτικοποιούνται σ' όλον τον κόσμο όλο και περισσότερο, για να γίνουν συμβατότερα με τις διαρκώς αυξανόμενες και κυρίως πλασματικές ανάγκες μιας διαρκώς αυξανόμενης και επεκτεινόμενης παραγωγής και κατανάλωσης (που θα εξακολουθεί να απομυζά και να διασπαθίζει κυρίως τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα του φτωχού νότου και όχι μόνο), δεν θα μπορούν πλέον να παράγουν με την έρευνα νέα γνώση.

3. Η οικονομική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη θα μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι ανθρώπινες κοινωνίες αποκτήσουν την πεποίθηση και διαμορφώσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ατομικής και συλλογικής μόρφωσης, βούλησης και δράσης όλων των πολιτών τους, να αξιοποιήσουν την επιστημονική και διεπιστημονική μεθοδολογία, την τεχνολογική πρόοδο, την εργασία, τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων, για μια καλύτερη ζωή σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά από τη φύση της οικονομικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η οικονομική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον οικονομική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, όλων των ανθρώπων, όπου γης,
- αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και το χρόνο τεχνολογία,
- κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και πλανητικό επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του.

Έτσι, μια τέτοιας φύσης και ποιότητας οικονομική ανάπτυξη:

- δεν καθυποτάσσει τη φύση, δεν ρυπαίνει και δεν μολύνει το φυσικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον, με τον ασύδοτο ανταγωνισμό των αγορών των «αναπτυγμένων» χωρών και δεν αυτοσυγχωρείται με λογικές του τύπου «ο ρυπαίνων πληρώνει», ή αγοραπωλησιών «δικαιωμάτων ρύπανσης», οι οποίες θεσμοποιούν την δυνατότητα απόλυτης ρύπανσης του περιβάλλοντος για τις ισχυρές βιομηχανικές χώρες, αλλά και διαιώνισης της εκμετάλλευσης αλλά και της υποβάθμισης της ποιότητας ζωής για τους λαούς των φτωχών χωρών του τρίτου και του πρώην δεύτερου κόσμου,
- δεν χειραγωγεί την πολιτική υπαλληλοποιώντας την για την εξυπηρέτηση των ζωτικών συμφερόντων του κεφαλαίου,
- δεν ισοπεδώνει τους πολιτισμούς ομογενοποιώντας τους κατ' εικόνα του πολιτισμού της κυρίαρχης υπερδύναμης για την επέκταση των αγορών της,
- δεν καθιστά υποχείριά της την επιστήμη, την έρευνα και την τεχνολογία, χρηματοδοτώντας τις επιλεκτικά και μόνο αν παράγουν νέα εμπορεύσιμα και κερδοφόρα προϊόντα και υπηρεσίες,
- δεν διασπαθίζει στο βαθμό του μέγιστου δυνατού και άμεσου κέρδους τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα του πλανήτη, θέτοντας σε κίνδυνο την διατηρούμενη για εκατομμύρια χρόνια ασφάλεια ακεραιότητα και ισορροπία του, βαθαίνοντας την αδικία, τις ανισότητες και το χάσμα στα πρότυπα διανομής και κατανάλωσης ανάμεσα σε πλούσιες (αναπτυγμένες) και φτωχές (αναπτυσσόμενες) χώρες, ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις σε κάθε χώρα και ανάμεσα στους προνομιούχους του σήμερα και του αύριο και τις επόμενες γενιές,
- δεν αλλοτριώνει μέσα από τις διαδικασίες παραγωγής τις ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις,
- δεν αγοραιοποιεί τις ανθρώπινες κοινωνίες, αποτιμώντας τα ήθη, τους τοπικούς πολιτισμούς, τις αξίες και τις πεποιθήσεις τους σε ανοδικούς ή καθοδικούς δείκτες των χρηματιστηρίων της,
- δεν διαφθείρει συνειδήσεις, εκμαυλίζοντας πολιτικούς, επιστήμονες, καλλιτέχνες, κινήματα, συνδικάτα, αλλά και εργαζομένους και ανέργους, εκμεταλλευόμενη διαφορικά τις θεμιτές ή αθέμιτες φιλοδοξίες, προσδοκίες και ανασφάλειές τους,
- δεν διατηρεί τα δεσμά της φτώχειας, της αμάθειας, της κακής υγείας, της έλλειψης τροφών και καθαρού νερού για τους κατοίκους των χωρών του τρίτου κόσμου συνεχίζοντας τη ληλασία τους μέσω της διαδικασίας εξυπηρέτησης των δανείων και των χρεών τους τα οποία υπερσυσσώρευσε η δήθεν «αναπτυξιακή» βοήθεια των πλουσίων χωρών και
- δεν τείνει να μετατρέψει τους ενεργούς, συνειδητούς και υπεύθυνους πολίτες σε παθητικούς και φοβισμένους υπηκόους, καταναλωτές, και γλίσχρα αμειβομένους (και πάντα υπό το φάσμα της διαρκώς αυξανόμενης ανεργίας) εργαζομένους στις αναπτυγμένες χώρες.

4. Η πολιτική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αντικειμενικά, (όπως προαναφέρθηκε), από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η πολιτική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον πολιτική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί, αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη,
- έχει ως κύριο στόχο την ουσιαστική συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όλων των ανθρώπων, ως ελεύθερων, μορφωμένων, ολοκληρωμένα πληροφορημένων και ενημερωμένων, χειραφετημένων, υπεύθυνων, συνειδητών και ισότιμων πολιτών, οι οποίοι εργάζονται, παράγουν, δημιουργούν, στοχάζονται και δρουν, ατομικά και

συλλογικά, με τρόπο ώστε η προαγωγή των ενδιαφερόντων και συμφερόντων τους να τελείται με σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των άλλων, αλλά και της ποιότητας μιας αξιοβίωτης ζωής γι' αυτούς και τα παιδιά τους, σ' ένα φιλικό και ισορροπημένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, και

- έχει ως ισχυρό θεμέλιο και αξιόπιστη εγγύηση την δημόσια παιδεία/μόρφωση/πολιτισμό, στην οποία έχουν ισότιμη πρόσβαση όλοι ανεξαιρέτως οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, εθνικότητα, χρώμα, ηλικία και πεποιθήσεις, για να μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και να αναπτύξουν τις δημιουργικές δυνατότητες και δεξιότητες του μυαλού και του χεριού τους, την κριτική τους σκέψη και ικανότητα και την πολιτική και κοινωνική συνείδηση και ευθύνη τους.

Έτσι σε πλανητικό επίπεδο, μια τέτοιας φύσης και ποιότητας πολιτική ανάπτυξη:

- δεν μπορεί να συμβιβάζεται με την για οποιοδήποτε λόγο εκχώρηση των βασικών πολιτικών δικαιωμάτων και της ανοχής οποιουδήποτε ανθρώπου σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη σε οποιαδήποτε ανελεύθερη, ανίκανη, εξαρτημένη πολιτικά και οικονομικά, ή διεφθαρμένη τοπική, εθνική, ή υπερεθνική εξουσία,
- δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στη διεκδίκηση και άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων από πολίτες οι οποίοι συνειδητά ή ασυνειδητά απεμπολούν τις ουσιαστικές σχετικές τους υποχρεώσεις και ευθύνες, και
- δεν μπορεί να είναι σημειακή, οριοθετώντας ουτοπικές οάσεις αρτιωμένης και ασφαλούς δημοκρατίας των ολίγων, των προικισμένων ή των κάθε τύπου προνομούχων, ενώ στον εγγύ ή απώτερο περίγυρο θα κυριαρχούν τυραννικά, δικτατορικά, ολιγαρχικά και διεφθαρμένα καθεστώτα και αλαζονικές υπερδυνάμεις.

5. Η κοινωνική διάσταση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Στην έννοια της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης αντικειμενικά από τη φύση της οικουμενικού χαρακτήρα και πλανητικής κλίμακας και σημασίας, η κοινωνική της διάσταση, μ' άλλα λόγια η συμβατή μ' αυτήν και το περιβάλλον κοινωνική ανάπτυξη:

- όχι μόνο δεν αγνοεί αλλά προϋποθέτει δημιουργικά, θεμελιώνεται, συμβαδίζει και συντελεί στην οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, όλων των ανθρώπων όπου γης,
- αξιοποιεί γι' αυτό και αναπτύσσει την κάθε φορά κατάλληλη στο χώρο και τον χρόνο τεχνολογία,
- σέβεται τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και του μέτρου και
- κατανοεί και έχει ως άξονα των πρωτοβουλιών και δράσεών της, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, υπερεθνικό και πλανητικό επίπεδο, την ανάγκη προστασίας της φύσης, η οποία εμπεριέχει ως αναπόσπαστο μέρος της τον άνθρωπο και τους πολιτισμούς του.

Έτσι μια τέτοιας φύσης και ποιότητας κοινωνική ανάπτυξη:

- δεν μπορεί να περιορίζεται στις «αναπτυγμένες» μόνο χώρες και ιδιαίτερα στις μικρές προνομιούχες κοινωνικές τάξεις και ομάδες τους, στις οποίες οι σχετικοί (και αμφιλεγόμενοι πάντα) «δείκτες» ευημερούν, ως ποσοστιαία αριθμητικά μεγέθη που βεβαιώνουν «τάσεις» ξεπεράσματος «της αμάθειας, της φτώχειας και της καταπίεσης», πρωταρχικών εμποδίων στην επίτευξή της,
- δεν μπορεί να συμβιβάζεται με τις τεράστιες και διαρκώς ογκούμενες και οξυνόμενες κοινωνικές ανισότητες μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών, αλλά και κοινωνικών τάξεων και ομάδων στο πλαίσιο της ίδιας «αναπτυγμένης» ή «αναπτυσσόμενης» χώρας,
- δεν μπορεί να συνυπάρχει με τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές επιλογές των πρώην αποικιοκρατικών μεγάλων δυνάμεων και σήμερα των παγκοσμιοποιημένων αγορών της νέας τάξης, οι οποίες εκμεταλλεύθηκαν (και εκμεταλλεύονται μέσω της δήθεν οικονομικής βοήθειας και των «κανόνων» του διεθνούς εμπορίου) ληστρικά, τα φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα των αποικιών και τώρα υποτίθεται «ανεξαρτήτων αναπτυσσομένων» χωρών του τρίτου κόσμου, καθηλώνοντας τις κοινωνίες τους αλλά και την εργατική τάξη σε μόνιμη υπανάπτυξη, και
- δεν μπορεί να διασφαλισθεί όταν όσοι υπέταξαν και υπαλληλοποίησαν στα χρόνια μας την παιδεία, την έρευνα και την τεχνολογία, τις αξιοποιούν μονοδιάστατα στην κατεύθυνση της

άενας παραγωγής νέων, χρήσιμων ή άχρηστων, προϊόντων και υπηρεσιών, (αλλά σε κάθε περίπτωση οπωσδήποτε ικανοποιητικά εμπορευσίμων), τροφοδοτώντας ένα πρότυπο καταστροφικής για τις ανθρώπινες κοινωνίες και το πλανητικό περιβάλλον και αχαλίνωτης κατανάλωσης και μόνο για τους «δυνάμει» προνομιούχους.

Αντίθετα, η συμβατή με την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη, κοινωνική ανάπτυξη, προϋποθέτει την ριζική ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, το οποίο βασίζεται στην υπερπαραγωγή, στην παγίωση της άνισης διανομής, στην εντεινόμενη λεηλασία και διασπάθιση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων και δυνατοτήτων του πλανήτη μας και στην ανορθολογική και χωρίς ηθικούς φραγμούς επιδίωξη συνεχούς μεγιστοποίησης της ανταγωνιστικότητας, του κέρδους, της «αποδοτικότητας» και της «αποτελεσματικότητας» των αγορών.

Η πολυδιάστατη ιστορική εμπειρία και η ολοκληρωμένη, ορθολογική, διαλεκτική και με πλανητικό ήθος (global ethos) διεπιστημονική προσέγγιση και ανάλυση της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του σύγχρονου κόσμου (Ρόκος 1998) τεκμηριώνουν τη θέση ότι: μια τέτοια ανατροπή που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προοδευτική κοινωνική αλλαγή, δεν μπορεί πλέον να επιτευχθεί από τα πάνω, από σωτήριες ιδεολογίες, «σοφούς βασιλείς», χειραγωγούμενες πλειοψηφίες, παραδοσιακά και εκσυγχρονιστικά κόμματα, «επαναστατικές» μειοψηφικές πρωτοπορίες, εξαρτημένες κυβερνήσεις και αντιπολιτεύσεις, δημοφιλείς διανοούμενους του συρμού και «ανοιχτόμυαλες» πολυπράγμονες προσωπικότητες «μισθοφόρων» ειδικών.

Υποκείμενα και φορείς μιας τέτοιας αντίληψης και πράξης κοινωνικής ανάπτυξης μπορούν να είναι μόνο μορφωμένοι, συνειδητοί, χειραφετημένοι και υπεύθυνοι οικουμενικοί άνθρωποι, οι οποίοι θα βλέπουν τον πλανήτη γη ως κοινό τους σπίτι, τα ενδιαφέροντα και συμφέροντά τους συμβατά με μια ορθολογική και διαλεκτική ηθική «καλής (σύμφωνα με τον Habermas) κοινωνίας», και τις τύχες τους αλληλέγγυες με εκείνες των όπου γης συνανθρώπων τους.

Για μια τέτοια προοπτική, θεμέλιο επαρκές και αξιόπιστο είναι μια παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμός, ριζικά διαφορετική από τη σημερινή που παρέχουν τα σχολεία κάθε βαθμίδας, τα οποία τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια χαρακτηρίζονται από την παθητική αποδοχή της κυρίαρχης ιδεολογίας για την ανάγκη απόλυτης προσαρμογής τους στις επιταγές της νέας τάξης, ώστε ν' αποτελέσουν με επιτυχία τον προθάλαμο και το θερμοκήπιο καλλιέργειας των νέων ιδεωδών της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της παραγωγής των αναλώσιμων και αποδοτικών επιστημόνων και ειδικών τεχνοκρατών υπηκόων της, οι οποίοι, χωρίς το μικρόβιο, (αλλά και τα γνωστικά εφόδια), της κριτικής σκέψης, θα μπορούν ήσυχα, ευέλικτα και αποδοτικά να εντάσσονται, ή να αναμένουν ήσυχα να ενταχθούν στους κερδοσκοπικούς μηχανισμούς της.

Η συμβατή με την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη κοινωνική ανάπτυξη προϋποθέτει σχολεία όλων των βαθμίδων με δομές, λειτουργίες, προγράμματα και περιεχόμενα σπουδών τα οποία θα διασφαλίζουν ότι η διαμόρφωση της μέσης κοινωνικής συνείδησης και της κοινωνικής δυναμικής δεν θα εγκαταλείπεται στις ορέξεις των κυρίαρχων επιλογών των πολυεθνικών εταιριών, όπως αυτές θα εκλογικεύονται από τα υπηρετικά τους μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα ισοπεδωτικά πρότυπα πολιτισμικής και πολιτικής ομογενοποίησης των ανθρώπινων κοινωνιών που συμφέρουν τις αγορές τους.

6. Προϋποθέσεις για τη σύνταξη ενός αξιόπιστου σχεδίου αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης μιας ελληνικής περιφέρειας. Η περίπτωση της Ηπείρου

Η φιλοσοφία και η λογική της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης απαιτεί αντικειμενικά σε κάθε βήμα της το οργανικό πάντρεμα της θεωρίας με την διατύπωση των απαιτούμενων για την πραγμάτωσή της συγκεκριμένων πολιτικών αλλά, και το κυριότερο, με την αξιόπιστη και αποτελεσματική πράξη.

Το πέρασμα όμως πάντα από το «γενικό» πλανητικό στο «συγκεκριμένο» τοπικό και από τη θεωρία στην πράξη αποτελεί γενικά ένα εξαιρετικά δύσκολο και συχνά «παραλειπόμενο» ως μη ρεαλιστικό, μεγάλου κόστους ή αδιέξοδο εγχείρημα.

Το εγχείρημα αυτό γίνεται ακόμη πιο δύσκολο, έως και θεωρητικά αδύνατο, σ' ένα απολύτως αρνητικό περιβάλλον κυριαρχίας αντιδιαμετρικά αντίθετων ιδεολογιών, κοσμοθεωριών,

οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, συμπεριφορών, επιλογών και πρακτικών, αλλά και ανάλογα διαμορφωμένων νοοτροπιών των πολιτών.

Έτσι, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθούν και να διατυπωθούν ορισμένες βασικές προϋποθέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αξιόπιστη υποδομή αλλά και να καταστήσουν δύναμι ρεαλιστική την επιδίωξη αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης π.χ. σε μια συγκεκριμένη ελληνική περιφέρεια για την οποία διαθέτουμε τις μετρητικές και ποιοτικές πληροφορίες ολοκληρωμένης απόδοσης της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας, αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους και των τάσεων μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου (Ρόκος 1967, 1980, 1986, 1988).

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, θεμελιώδους σημασίας προϋποθέσεις για τη σύνταξη ενός αξιόπιστου σχεδίου αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης μιας ελληνικής περιφέρειας, και για συγκεκριμένο παράδειγμα της Ηπείρου, μιας από τις φτωχότερες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι να συμφωνήσουν όλοι όσοι αντικειμενικά και υποκειμενικά εμπλέκονται σε μια τέτοια προσπάθεια, κράτος, περιφερειακή, νομαρχιακή και τοπική αυτοδιοίκηση, πολίτες και ενώσεις τους, ότι αυτή:

- πρέπει ν' αφήνει πίσω της τις ευκαιριακές, μερικές και αποσπασματικές λογικές ενεργειών, δράσεων και έργων: μονοδιάστατης και εξαντλητικής αξιοποίησης/«εκμετάλλευσης» των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής, μεγιστοποίησης του αμεσότερου δυνατού κέρδους, χωρίς αρχές ληστρικής και ανταγωνιστικής εκμετάλλευσης των φυσικών ανθρώπινων περιβαλλοντικών και πολιτισμικών της πόρων, εντοπισμού συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης μεγάλων έργων και/ή αναπτυξιακών τομεακών «μονοκαλλιιεργειών» στις ευνοημένες αντίστοιχα περιοχές, (ενώ η ορεινή ενδοχώρα θα εξακολουθεί να εγκαταλείπεται) κλπ., που τις περισσότερες φορές μετρούν την επιτυχία τους μόνο με την ταχύτητα και τα μεγέθη απορρόφησης εθνικών ή ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων,
- πρέπει, αντίθετα, να έχει ως στόχο το ξαναζωντάνεμα όλης της Ηπείρου, την επιδίωξη ολικής ποιότητας σε κάθε φάση της αναπτυξιακής διαδικασίας και από όλους όσους εμπλέκονται σ' αυτή, από τις μελέτες σκοπιμότητας ως τις οριστικές μελέτες, τις κάθε φύσης κατασκευές, την επίβλεψη και τον διαρκή έλεγχό τους και τη λειτουργία των συμβατών με την ανθρώπινη και φυσική κλίμακα μικρών και όμορφων (Σουμάχερ, 1980) έργων, τα οποία θα σέβονται, θα αναδεικνύουν, θα εντάσσουν δημιουργικά τις ιδιαίτερες τοπικές αξίες και παραδόσεις στη ζωή στη σημερινή πραγματικότητα και θα προστατεύουν το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Έτσι, αν δεχθούμε με βάση τα παραπάνω, ότι η αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της Ηπείρου δεν μπορεί παρά να είναι η διαλεκτική, διεπιστημονική και αρμονική με τον άνθρωπο, τη φύση και τον πολιτισμό ολοκλήρωση και αξιοποίηση των δυνάμεων και των δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητάς της, (Ρόκος, 1980), προκύπτουν ως φυσική συνέπεια τα παρακάτω:

1. Πέρα από το εθνικό και το περιφερειακό σχέδιο ανάπτυξης της Ηπείρου στη διαμόρφωση του οποίου θα πρέπει και αυτοί να συμβάλουν ενεργά, ουσιαστικά και υπεύθυνα, (και όχι μόνο με τη διεκδίκηση χρηματοδοτήσεων, εντάξεων έργων και κυβερνητικών πρωτοβουλιών), το μέγιστο μέρος της ευθύνης για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της το φέρουν οι πολίτες της που κατοικούν σ' αυτή, ή ξενιτεύθηκαν και την εγκατέλειψαν, επειδή τα τελευταία εξήντα χρόνια, είτε δεν είχαν ευκαιρίες μόρφωσης, δουλειάς, αναψυχής, κοινωνικών υπηρεσιών και πολιτισμού στα χωριά τους, ή τους παρέσυραν στην ανωνυμία της Αθήνας και τις μεγαλουπόλεις της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αυστραλίας οι διώξεις των δίσεκτων χρόνων μετά την κατοχή και την αντίσταση.

Αυτοί που αποτελούν τις δυνάμεις και διαθέτουν τις δυνατότητες της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, μπορούν να ξαναζωντανέψουν την Ήπειρο:

- με την ολική ή μερική επανεγκατάστασή τους ή με την τακτική τουλάχιστον και συστηματική επάνοδό τους στη μητέρα γη, μέσα από πολιτισμικά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά, επαγγελματικά, οικογενειακά και συμπατριωτικά ξανανταμώματα,
- με τη συντήρηση και το μεθοδικό και με το ήθος που επιβάλλεται άνοιγμα στη σημερινή ζωή, του τεράστιου και ανεκτίμητου οικιστικού πλούτου των χωριών τους, των πρωτοπόρων και πρωτότυπων από τότε «βιοκλιματικών» παραδοσιακών σπιτιών τους, (που δημιουργήθηκαν ως έργα τέχνης από τους ονομαστούς μαστόρους και

τεχνίτες τους), των μοναδικού κάλλους παλιών εκκλησιών και μοναστηριών τους (με τους θησαυρούς τους), των λιτών αλλά πανέμορφων πέτρινων σχολείων, των μικρών φραγμάτων, των νερόμυλων, των νεροτριβειών και των μικρών βιοτεχνικών καταστημάτων,

- με τη συστηματική επιστημονική, διεπιστημονική, επιχειρηματική, καλλιτεχνική και πολιτισμική γενικότερα συμβολή όλων των πολιτών της, των χωριών των πόλεων και της διασποράς, με μελέτες έρευνες ώριμες ιδέες και επεξεργασμένες τεκμηριωμένες προτάσεις προς την πολιτεία, η οποία δεν θα μπορεί να τις αγνοεί όταν πεισθεί ότι όχι μόνο είναι αποφασισμένοι να επιδιώξουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της πατρίδας τους, αλλά συνεισφέρουν ουσιαστικά με τη δουλειά τους, τις πρωτοβουλίες τους και τους όποιους οικονομικούς τους πόρους στην κατεύθυνση αυτή,
- με την πολιτική τους δράση, με τη δράση τους δηλαδή ως ενεργών υπεύθυνων και συνειδητών πολιτών, μέσα και έξω από κόμματα ενώσεις πρωτοβουλίες κινήσεις και οργανώσεις επιστημόνων εργαζομένων παραγωγών και δημιουργών, οι οποίοι θα στηρίζουν μόνο εκείνες τις αναπτυξιακές στρατηγικές και πολιτικές που θα συνάδουν με τις αρχές και τις προδιαγραφές της ολοκληρωμένης ανάπτυξης και τις οποίες όμως πριν απ' όλους θα πρέπει να αποδεικνύουν ότι σέβονται αυτοί οι ίδιοι στην καθημερινή και την επαγγελματική τους ζωή,
- με τη δύναμή τους ως καταναλωτών, αλλά και ως έμπρακτων σε κάθε επίπεδο υποστηρικτών των όσων πραγματικά ποιοτικών προϊόντων τη μητέρας γης ακολουθούν συμβατές με την ολοκληρωμένη ανάπτυξη παραγωγικές διαδικασίες,
- με την διάθεσή τους να διευκολύνουν γενικότερες αναπτυξιακές διαδικασίες στον αγροτικό τομέα, διαθέτοντας με συμβολικό ενοίκιο τα έτσι κι αλλιώς εγκαταλειμμένα, εκχερσωμένα ή δασωμένα και κινδυνεύοντα να καταπατηθούν κτήματά τους στα χωριά, στο πλαίσιο «ολοκληρωμένων αναδασμών» (Ρόκος, 1981), χωρίς να χάνουν κανένα ιδιοκτησιακό τους δικαίωμα, για ομαδικές καλλιέργειες στις οποίες θα μπορούν να απασχολούνται ακτήμονες αγρότες ή όσοι νέοι αποφασίσουν να επιστρέψουν στον τόπο τους,
- με την ενεργό παρέμβαση των εθνικοτοπικών τους ενώσεων, στα κέντρα λήψης αποφάσεων σε επίπεδο, Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Νομαρχιακών Συμβουλίων, Περιφερειών και Κυβέρνησης, για την προώθηση συγκροτημένων προτάσεων, τεχνικών δελτίων, μελετών, ερευνών και έργων ολοκληρωμένης ανάπτυξης, για χρηματοδότηση από εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους,
- με τη συνδυασμένη συνεργιστική δράση των πανεπιστημιακών δασκάλων και ερευνητών, και ιδιαίτερα π.χ. για την Ήπειρο, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, αλλά και των Ηπειρωτών οι οποίοι δραστηριοποιούνται στα άλλα Α.Ε.Ι. της Ελλάδας και του εξωτερικού, για τη μεταφορά κατάλληλης και συμβατής με τις αρχές και τους στόχους της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης τεχνολογίας και καινοτομιών στις διαδικασίες παραγωγής και παροχής κοινωνικών υπηρεσιών στην πατρίδα τους, για τη διαρκή και συνεχιζόμενη εκπαίδευση και επανεκπαίδευση του ζωντανού δυναμικού της, για την εκπόνηση μελετών και ερευνών περίπτωσης και επίδειξης και για εξοικείωση των παραγωγών και των πολιτών με τις νέες δυνατότητες τις οποίες προσφέρει κάθε φορά η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας,
- με τη ζωντανή επικοινωνία τους και προβολή των απόψεων των ιδεών και των προτάσεών τους στο βήμα που πρέπει να αποκτήσει μια τέτοια προσπάθεια στο διαδίκτυο,
- με τη θέσπιση και δημιουργία π.χ. για την Ήπειρο, του κοινού των Ηπειρωτών (και τη δημιουργική αναφορά της πρωτοβουλίας των προγόνων τους στις σημερινές συνθήκες), το οποίο θα περιλαμβάνει:
 - Διεπιστημονικό συμβούλιο στρατηγικής αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου,
με την τιμητική και άμισθη συμμετοχή έγκριτων Ηπειρωτών επιστημόνων και πανεπιστημιακών της Ελλάδας και της διασποράς οι οποίοι θα προτείνουν και θα

ιεραρχούν τις προτεραιότητες ενεργειών δράσεων ερευνών μελετών και έργων ολοκληρωμένης ανάπτυξης,

- **Πολιτικό συμβούλιο αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου,** με τη συμμετοχή Ηπειρωτών εκπροσώπων όλων των εντός και εκτός Βουλής κομμάτων και των ενώσεων κινήσεων και πρωτοβουλιών πολιτών οι οποίοι συμερίζονται τις αρχές, τη φιλοσοφία και τους στόχους της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης.
- **Κοινό ταμείο αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου,** με το άνοιγμα και την τήρηση λογαριασμού στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, στον οποίο κάθε Ηπειρώτης της Ελλάδας και της διασποράς σύμφωνα με την προαιώνια παράδοση των μεγάλων Ηπειρωτών ευεργετών θα καταθέτει ένα συμβολικό πάγιο ποσό κάθε χρόνο ίσο με το 0,5%ο των ετήσιων αποδοχών του, για το ξαναζωντάνεμα της ιδιαίτερης πατρίδας του και για να μην ξαναυπάρξουν αιτίες και λόγοι που θα διώξουν και πάλι τους Ηπειρώτες από τη μητέρα γη. Είναι αυτονόητη, (και το ίδιο τιμητική με την συνεισφορά εκ του υστερήματος των πολλών), η δυνατότητα των πλούσιων Ηπειρωτών να συμβάλουν στο **κοινό ταμείο** με μεγαλύτερα ποσά που επιτάσσει η συνείδησή τους και με τη βεβαιότητα ότι η διαφάνεια και η δημοσιότητα στην απόλυτα τεκμηριωμένη για την σύμφωνη με τις αρχές της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου διαχείρισή τους θα διασφαλίσει, ότι και η τελευταία τους δραχμή θα πιάσει τόπο για το καλό της ιδιαίτερης πατρίδας τους.

2. Με βάση τα παραπάνω, η εξ ίσου απαραίτητη για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη μιας περιφέρειας ολοκληρωμένη αξιοποίηση των δυνάμεων και δυνατοτήτων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, προϋποθέτει τη συστηματική διερεύνηση, γνώση, παρατήρηση, καταγραφή, χαρτογράφηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση των φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων της και των χρήσεων γης, αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου (Ρόκος 1964, 1967, 1980, 1995).

Η σύνταξη του Εθνικού Κτηματολογίου και θεματικών χαρτών για τα φυσικά διαθέσιμα, τις χρήσεις γης και το περιβάλλον, η οποία προωθείται σήμερα με τη συμβολή και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί δυνάμει ν' αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο αλλά και παράδειγμα, ως Ολοκληρωμένο Σύστημα Πληροφοριών Γης και Περιβάλλοντος για όλες τις ελληνικές περιφέρειες.

Στην κατεύθυνση αυτή π.χ. το Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π. του οποίου έχω την ευθύνη, αξιοποιώντας και τις δυνατότητες της διαστημικής τεχνολογίας, συγκρότησε ένα τέτοιο σύστημα Πληροφοριών Γης και Περιβάλλοντος για την Επαρχία Μετσόβου, χωρίς καμία και από καμία πηγή χρηματοδότηση, στο πλαίσιο της προσπάθειας του Ε. Μ. Πολυτεχνείου για επιστροφή μέρους του χρέους στην πατρίδα των ιδρυτών και μεγάλων ευεργετών του. Αυτή και άλλες σημαντικότερες ατομικές και συλλογικές, επιστημονικές και διεπιστημονικές εργασίες πανεπιστημιακών δασκάλων και φοιτητών του Ε.Μ.Π. και του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αλλά και επιστημόνων που δραστηριοποιούνται σε Ερευνητικά Κέντρα, στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα περιλαμβάνονται στον τόμο «*Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο: Επιστρέφοντας ένα Μέρος του Χρέους*», που εκδόθηκε το 1998 με την επιστημονική επιμέλεια του υπογράφοντος από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις του Ε.Μ.Π. (σελ. 742).

7. Αντί επιλόγου. Από τη θεωρία στην πράξη

Τώρα γιατί μια τέτοια εισήγηση στο 6ο Συνέδριο «Προβλήματα Σοσιαλισμού»;

Η απάντηση είναι: γιατί πρέπει να ξαναφεύρουμε την πυρίτιδα για μια καλύτερη κοινωνία και αυτό θα πρέπει να γίνει με σωστότερη θεωρία και δημιουργικότερη πράξη. Θα πρέπει να ξαναστοιχειοθετήσουμε τις βασικές ανθρώπινες αξίες, να διευκρινίσουμε τις σχετικές έννοιες, να συμφωνήσουμε στο περιεχόμενό τους και να επιδιώξουμε ατομικά ως πρόσωπα και συλλογικά ως κοινότητες, αποτελεσματικά και αξιόπιστα την κατοχύρωσή τους στη ζωή μας.

Είναι αυτονόητο, ότι ένα Συνέδριο όπως αυτό, από τη φύση του μπορεί, πρέπει και ελπίζουμε να γονιμοποιήσει ένα δημιουργικό, πολυδιάστατο, ουσιαστικό και με πρακτικά αποτελέσματα διάλογο για όλα αυτά.

Επειδή όμως είναι κοινά αποδεκτό ότι είναι ευκολότερα τα λόγια από τα έργα, όσο ωραία και αν αυτά ακούγονται, και όσο και αν μερικές φορές ενθουσιάζουν με την υποκρυπτόμενη ή διαφανιζόμενη, (στα χρόνια της αποθέωσης της μονοκρατορίας του κέρδους, του ρεαλισμού των διαπλεκόμενων συμφερόντων και της εξουσίας των αγοραίων Μ.Μ.Ε.), ηθική ουτοπία τους, θα ήθελα να τελειώσω με δυο λόγια για το τι κάνουμε στο Ε.Μ.Π. στην κατεύθυνση της αξιόβιτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου, μέσα από τις πρωτοβουλίες μας για επιστροφή μέρους του χρέους μας προς το Μέτσοβο, την πατρίδα των ιδρυτών και μεγάλων ευεργετών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και κατ' επέκταση προς την Ήπειρο.

1. Από το 1991 σχεδιάσαμε και ιδρύσαμε στη συνέχεια το Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών.

Το Παράρτημα του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. στο Μέτσοβο, με τέσσερα εργαστήρια, τέσσερις αίθουσες σεμιναρίων, αίθουσα εκθέσεων, καταλύματα πανεπιστημιακών δασκάλων και φοιτητών κλπ. κατασκευάζεται ήδη σε οικόπεδο που δώρισε ο Δήμος Μετσόβου στο Ε.Μ.Π., αφού ολοκληρώθηκαν συστηματικά με ανοιχτές και αξιοκρατικές δημόσιες διαδικασίες ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, οι μελέτες και τα τεύχη δημοπράτησης και εκδόθηκε η άδεια από την Πολεοδομική Υπηρεσία Ιωαννίνων. Για το έργο έχουν εγκριθεί ήδη 600 εκατομμύρια από το Υπουργείο Παιδείας και 700 εκατομμύρια από το Γ' Κ.Π.Σ. μετά από πλήρως τεκμηριωμένη πρόταση του Ε.Μ.Π., με ουσιαστική τη στήριξη του Δημάρχου Μετσόβου, του Νομάρχη Ιωαννίνων, του Περιφερειάρχη Ηπείρου, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδος, με ουσιαστική δηλαδή τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών.

Πληροφορίες για το ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., τους στόχους και τις δραστηριότητες του μπορείτε να πάρετε στη διεύθυνση του Διαδικτύου <http://www.ntua.gr/MIRC/>.

2. Οργανώνουμε κάθε τρία χρόνια από το 1995 και μετά, Διεπιστημονικά Διαπανεπιστημιακά Συνέδρια του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. στο Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου.

Στο πρώτο Συνέδριο του 1995, αφιερωμένο στους Μετσοβίτες ιδρυτές και μεγάλους ευεργέτες του Ε.Μ.Π., παρουσιάστηκαν σαράντα εξαιρετικά σημαντικές για την αξιόβιτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής εργασίες και πληροφορίες γι' αυτό και για τα πρακτικά του που δημοσιεύθηκαν μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση του διαδικτύου του ΜΕ.Κ.Δ.Ε..

Το δεύτερο Συνέδριο του Ε.Μ.Π. στο Μέτσοβο έγινε το 1998, με θέμα «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση». Και αυτό στην κατεύθυνση επιδίωξης της αξιόβιτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης της Ηπείρου. Τα πρακτικά του θα δημοσιευθούν στο τέλος του έτους ή τις αρχές του 2001.

Το τρίτο Συνέδριο του Ε.Μ.Π. στο Μέτσοβο θα γίνει με θέμα «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές: Θεωρία και Πράξη» την άνοιξη του 2001.

Την πρώτη και τη δεύτερη ανακοίνωση του Συνεδρίου μπορείτε να βρείτε στη διεύθυνση του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. στο διαδίκτυο και ελπίζουμε ότι πολλοί όπου γης συμπατριώτες μας θα θελήσουν να παρουσιάσουν εργασίες τους σ' αυτό, οι οποίες θα συμβάλουν ουσιαστικά στην αξιόβιτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών.

3. Από το 1996 σχεδιάσαμε και από το 1998 πραγματοποιούμε το Διεπιστημονικό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», με συμμετοχή επτά τμημάτων του Ε.Μ.Πολυτεχνείου, για την ολοκληρωμένη και διεπιστημονική διερεύνηση, μελέτη, ανάλυση και αντιμετώπιση των αντικειμενικά πολύπλοκων θεμάτων και προβλημάτων Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος.

Τελειώνοντας θα ήθελα να σημειώσω ότι εκτενή βιβλιογραφία για τις ιδέες που υποστήριξα σ' αυτή την εισήγηση και μεγαλύτερη ανάλυσή τους μπορείτε να βρείτε στις παρακάτω διευθύνσεις στο Διαδίκτυο:

Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών
<http://www.ntua.gr/MIRC/>

Διεπιστημονικό – Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη»
<http://www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.html>

Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης Ε.Μ.Π.
<http://www.survey.ntua.gr/main/labs/rsens/rsens-g.html>

8. Αναφορές και άλλη σχετική βιβλιογραφία

Αμίν, Σ. «Συσσωρευση σε Παγκόσμια Κλίμακα», Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1975.

Amin, S. «Imperialism and Unequal Development», Harvester Press, Hassocs, 1977.

Baran, P.A. «The Political Economy of Growth», Modern Reader, N.York, 1968.

Baran, P.A., και Sweezy, P.M. «Μονοπωλιακός Καπιταλισμός», (Μετάφραση Σ.Στεφανίδη), Αθήνα, Gutenberg.

Beam, Robert D. «Fragmentation of Knowledge: An Obstacle to its Full Utilization», The Optimum Utilization of Knowledge, Kenneth Boulding and Lawrence Senesh, (editors), Boulder, Westview, 1983, pp. 160-174.

Bhalla, A. «Towards Global Action for Appropriate Technology», Pergamon Press, Oxford, 1979.

Bottomore, T.B. «Κοινωνιολογία», (Εισαγωγή, Μετάφραση, Επιμέλεια, Δ.Γ.Τσαούση), Gutenberg, Αθήνα, 1990.

Claxton, M. «Culture and Development: A Study», UNESCO, (World Decade for Cultural Development (1988-1997) UNESCO, Paris, 1994.

Dunn, P. «Appropriate Technology: Technology with a Human Face», MacMillan, London, 1978.

Engels, F. «Η Καταγωγή της Οικογένειας, της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους», (Μετάφραση Α.Κυριακοπούλου), Αθήνα, Θεμέλιο, 1975.

Ζαλέ, Π. «Η Λεηλασία του Τρίτου Κόσμου», Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1975.

Klein, Julie Thompson «Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice», Wayne State University Press, Detroit, 1990.

Levi-Strauss, G. «Άγρια Σκέψη», (Μετάφραση Ε.Καλπουρτζή), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1977.

Marcuse, H. «Ο Μονοδιάστατος Άνθρωπος», (Μετάφραση Μ.Λυκούδη), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Marx, K. «Θεωρίες για την Υπεραξία», Τόμος 3, (Μετάφραση Π.Μαυρομάτη), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1984-85.

Marx, K. «Το Κεφάλαιο», Τόμος 3, (Μετάφραση Π.Μαυρομάτη), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1978.

Marx, K. «A Contribution to the Critique of Political Economy», Lawrence and Wishart, London, 1971.

Popper, K.R. «Η Ανοιχτή Κοινωνία», (Μετάφραση Γιατρομανωλάκης), Δωδώνη, Αθήνα.

Ρέππας, Π. «Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

Ricardo, D. «The Works and Correspondence of David Ricardo», Sraffa P., Dobb, M.H. (editors), Cambridge University Press, Cambridge, 1951.

Rist, G. «The History of Development», Zed books, London and N.York, 1997.

Ρόκος, Δ. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας», 2ο Διεπιστημονικό Συνέδριο «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 3-6.6.1998, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, σελ. 65-86, 2001 και Ουτοπία, τ.41, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000, Αθήνα, σελ. 121-135.

Ρόκος, Δ. «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους», (Επιμέλεια), Πρακτικά, 1ο Διεπιστημονικό Συνέδριο «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους», Ε.Μ.Πολυτεχνείο - Δήμος Μετσόβου, 5-6.5.1995, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, σελ. 742, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1998.

Ρόκος, Δ. «Η Διεπιστημονικότητα στην Ολοκληρωμένη Προσέγγιση και Ανάλυση της Ενότητας της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας», στο: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας «Φιλοσοφία, Επιστήμες και Πολιτική», Συγκομιδή προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Ευτ.Μπιτσάκη (επιμέλεια Π.Νούτσος), Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γ.Δαρδανός, σελ. 403-437, Αθήνα, 1998.

Rokos, D. «The Contribution of Remote Sensing to the Observation, Monitoring and Protection of the Environment», in N.M.Avouris and B.Page (editors), «Environmental Informatics.Methodology and Applications of Environmental Information Processing», pp. 183-204, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1995α.

Ρόκος, Δ. «Συστήματα Παρατήρησης και Παρακολούθησης της Γης», (Επιμέλεια), Πρακτικά, 1η Ευρωπαϊκή Συνάντηση Εργασίας της Επιτροπής Διαστημικής Έρευνας και Τεχνολογίας. σελ. 546, ΓΓΕΤ και Ε.Ε. ΓΔ XII, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1995β.

Ρόκος, Δ. «Επιστήμες και Περιβάλλον στα Τέλη του Αιώνα. Προβλήματα και Προοπτικές», (Επιμέλεια), Εναλλακτικές Εκδόσεις, σελ. 393, Αθήνα, 1995γ.

Ρόκος, Δ. «Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και της Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας και ως Θεμέλιο Ιδεολογικής Ανάδρασης.» Δ' Πανελλήνιο Συνέδριο «Προβλήματα Σοσιαλισμού», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Ε.Μ.Πολυτεχνείο 16-18.9.1994, (υπό δημοσίευση), Αθήνα, 1994.

Ρόκος, Δ. «Η Συμβολή της Τηλεπισκόπησης στην Παρατήρηση, Παρακολούθηση και Προστασία του Περιβάλλοντος», στο Κ.Λάσκαρις (επιστημονική ευθύνη και επιμέλεια) «Περιβαλλοντική Κρίση. Θέματα Θεωρίας, Μεθοδολογίας και Ειδικών Προσεγγίσεων», Petra Programme, Ελληνικό Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών (ΕΛΚΑΜ), Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1993α.

Ρόκος, Δ. «Η συμβολή της Τηλεπισκόπησης και των Ολοκληρωμένων Συστημάτων Πληροφοριών Γης στην Παρακολούθηση και Προστασία του Περιβάλλοντος.» Πρακτικά, Τόμος II, Συνέδριο «Τεχνολογία του Περιβάλλοντος HELECO '93», Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Αθήνα, 1993β.

Ρόκος, Δ. «Φωτοερμηνεία - Τηλεπισκόπηση.» Ε.Μ.Π., Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Αθήνα, 1988α.

Ρόκος, Δ. «Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της Φυσικής και Κοινωνικοοικονομικής Πραγματικότητας ως Απάντηση και στο Πρόβλημα των Πρώτων Υλών στον Κόσμο», Πρακτικά Συμποσίου «Η Επιστήμη στην Κοινωνία», Ε.Ι.Ε., 9-12 Απριλίου 1986, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988β.

Rokos, D. «Cybernetics and Remote Sensing Methodology. A Dialectic Interdisciplinary and Integrated Approach.» Archives XVI International Congress of the International Society for Photogrammetry and Remote Sensing. Vol. 27, Part B7, Commission VII, pp.460-469, I.S.P.R.S., Kyoto, 1988γ.

Ρόκος, Δ. «Ολοκληρωμένες Πληροφορίες Γης. Θεμέλιο για Ανάπτυξη», (Επιμέλεια), τόμοι 1 και 2, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.

Ρόκος, Δ. «Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις», Εκδόσεις Παρατηρητής, σελ. 304, Θεσσαλονίκη, 1980 (και ανατύπωση, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1988 και 1992).

Ρόκος, Δ. «Κτηματολόγιο και Πολιτική Γης», Εκδόσεις Μαυρομάτης, σελ. 276, Αθήνα, 1980 (και ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1986).

Ρόκος, Δ. «Ολοκληρωμένες Αποδόσεις.» Τεχνικά Χρονικά, Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση, τεύχος 1, Τ.Ε.Ε., Αθήνα, 1977.

Rokos, D. «Integrated Photogrammetric Contribution to Development. Educational and Administrative Aspects. Proposals for Greece.» Archives, XIIIth Congress of the International Society for Photogrammetry, ISP, Commission VI. Helsinki, 1976.

Rokos, D. «The Contribution of "Integrated Information" in Confronting World and Societal Problems», XIIth International Congress, The International Society of Photogrammetry. Abstracts of Invited and Presented Papers. Ottawa, Canada, 1972.

Ρόκος, Δ. «Η Συμβολή της Ολοκληρωμένης "Πληροφορίας" στην Πολεοδομία.» Αρχιτεκτονικά Θέματα, Αθήνα, 1970.

Ρόκος, Δ. «Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις Ορθολογικής Ανάπτυξης. Ανέφικτος ο Προγραμματισμός χωρίς Γνώση των Διαθεσίμων Πηγών.» Οικονομικός Ταχυδρόμος, Αθήνα, Απρίλιος, 1967.

Ρόκος, Δ. «Σκέψεις για την Ανάπτυξη. Ο Ρόλος του Αγρ.Τοπ.Μηχανικού», Σπουδαστικές Σημειώσεις, Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1963.

Ρόκος, Δ. «Εθνικό Κτηματολόγιο και Ανάπτυξη», Εφημερίδα "Ελευθερία", 1964.

Rostow, W.W. «The Stages of Economic Growth: A Non-communist Manifesto», Cambridge University Press, Cambridge, 1960.

Schumpeter, J.S. «The Theory of Economic Development», (Μετάφραση R.Opie) Harvard University Press, 1936.

Schuurman, F.J. (ed.) «Beyond the Impasse», Zed books, London and N.Jersey, 1996.

Smith Adam, «The Wealth of Nations», (1776), Methuen, London, 1961.

Smith Adam «An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», Campels R.H., and Scinner A.S., (Editors) Clarendon Press, Oxford, 1976.

Σουμάχερ, Ε.Φ. «Το Μικρό είναι Όμορφο», (Μετάφραση Φαράντος Χοϊδάς και Όλγα Τρέμη), Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, 1980.

United Nations, Conference of Environment and Development, «Declaration on Environment and Development» and Agenda 21, U.N. 1992.

United Nations «Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change», U.N., 1997.

United Nations Development Programme, Human Development Report 1999, Oxford University Press, Oxford, 1999.

University of the United Nations, <http://www.unu.edu/>

World Commission on Environment and Development, «Our Common Future», Oxford University Press, Oxford, 1987.